

világszínház

SZÉCSI FERENC

A stílusteremtő Dubrovnik

Az idén ünnepelte Dubrovnik a Nyári Játékok huszadik születésnapját. Programjukat, törekvéseiket mégis alig ismerjük, igaz, hogy a jugoszláv tájékoztatás sem elégséges ebből a szempontból. De a mi művészi érdeklődésünkben sem foglal el olyan helyet, mint véleményem szerint egyedisége következtében megérdemelné. A helyszínen kell látni ahhoz, hogy megértjük, mi az a specialitás, mely húsz éve életben tartja, és egyre növeli a nemzetközi érdeklődést e játékok és a város iránt.

Egy hetet töltöttem Dubrovnikban. Külön kis világot ismertem meg, és az ősi falak közt járva megpróbáltam meg is érteni, milyen tradíciókon épült maivá ennek a városnak a művészete. Amit csinálnak, az sajátos, csak ebben a városban képzelhető el. A város mint környezet és táj egységet alkot azokkal a művekkel, melyeket bemutatnak és azzal a móddal, ahogyan ezt a nézőknek átnyújtják. Egy hét nem nagy idő

ahhoz, bármilyen intenzíven éli is át az ember, hogy teljes képet kapjon egy komplex törekvésről. Mégis megpróbálom megfejteni: hogyan teremtett stílust táj, környezet és a játék összhangja.

Dubrovnik, a hajdani Raguza - az Adriának ezen a déli táján mintegy Velence ellenpontja - hol konkurrens, hol vazallusaként mindig szívósan törekedett viszonylagos önállóságának, cselekvési szabadságának fenntartására. Gazdag hajós, kereskedő népe sokfelé járva a világban szabad és tág látókörű szellemet nevelt falai között. A reneszánsz kultúra és művészet Dubrovnikba áramlását is könnyűvé tette az olasz partok közelsége. A tizenhatodik században virágzó irodalmi élet központja a város. Ezt az időt a raguzai irodalom fénykorának nevezik. A régi város hátát a meredeken égbe nyúló kopár mészkőhegyeknek támasztva, bástyatornyai és falai között olyan, mint egy amfiteátrum. A várost hosszában kettészelő főutcájából, a Placából jobbra-balra nyíló keskeny utcácskák során lépcsőzetesen egymás fölé épített magas házak között jutunk fel a bástyafalakig, hogy kitekintsünk a tágas, szabad Adriára. A bástyák és falak övezte óvaros teljes egészében olyan, mint egy jól komponált műemlék-együttes. Láttán sokféle táj és város-émlék merül fel az ember emlékezetében. A hegyek oldalán vágott ide vezető út és az alatta húzódó part Amalfi környékét idézi . . . A város maga velencei képeket elevenít fel, csak a márvány fényes, sima, túlfinomult csillogását itt a fehér-szürke mészkő durva vagy finomabb faragása helyettesíti. Minden egy kicsit keményebb, szikárabb, mint odaát. Még a várostorony bronz harangozó alakjai is Velencét juttatják eszünkbe. De mind-ez kicsinyben, hiszen az egész óváros bőven el-fér a mi belvárosunk területén. Az a tündéri kis tér, amelyen Ivan Gundulié, nagy költőjük szobra áll, arra a kis térre emlékeztet, amelyen Velencében Goldoni szobra mosolyog a járó-kelőkre. A tér élete meg olyan, mint Rómában a Campo dei Fiorié, ahol délelőtt Giordano Bruno szobra körül kavargó a híres piac. A szobor körül itt is árusok sátrai borítják a teret, nyüzsgő a vásárló nép. Délutánra mindezt eltakarítják, szabályosan felmossák a teret, és mint a Campo dei Fiori, a Gundulié tér is elkezd egészen másfajta délutáni és esti életét.

De bármennyi emlékkép ébred is az utazóban, Dubrovnik mégis egységes, eredeti, mint egy sajátos személyiség.

Amint a régmúltban büszkék voltak arra az elődök, hogy a dubrovnikai rőf biztosan és meg-

bízhatóan mér, a mostani utódok is kényesek arra, hogy valóságos és szellemi árujuk ne okozzon csalódást vendégeiknek. Az állam és a város egyaránt áldoz azért, hogy Dubrovnik ékkő maradjon emlékezetünkben vagy mint egy korszerűen berendezett, finom, régi kamaraszínház. Igazat kell adnom Ljubica Maronoviának, a fesztivál titkárnőjének, aki azt mondta nekem, az egész város az ő színházuk. Valóban a város huszonnyolc helyén játszanak, hangversenyeznek, táncolnak. Egy-egy kis tér, bástyaudvar, paloták átriuma, oszlopos előtere, a zeneiskola kertje, a régi kórház, a Lazarett most újjáépülő számtalan latinus udvara mind-mind játszóter is. Legtöbbjük napközben éli mindennapi életét. A ferencesek és dominikánusok templomai és kolostorkerengői hangversenyek színterei is. Estére könnyed paravánokkal elkerítik a játszótereket, hangversenydobogót és széksorokat állítanak fel, vagy egyszerű és könnyű alumíniumvázakra nézőteret építenek, ilyenkor a színpad az utca fényesre mosott kövezete.

A gótikus- reneszánsz vagy barokk épületek hangulattal környezetet teremtenek, és egyben a játékok természetes díszletei is. A festett kulisszák ismeretlenek itt. Néhány bútoradarab, egy-egy oszlop vagy szobor kerül a ját-szóterre, baldachint húznak egy erkély fölé, egy kis utcát fakapuval zárnak el: kész a színpad. És a közönségnek nem hiányzik sem-mi. Természetesen fogadja el, hogy a piac, ahol délelőtt gyümölcsöt vásárolt vagy a szörnyfejú gótikus-reneszánsz kút, ahol kezet mosott, most színjáték tere. Ismerős a néző számára mindez, mert napközben nyaralóként vagy turistaként járja a várost.

Mikor a játékokat húsz évvel ezelőtt elkezdték, még csak tíz helyen játszottak. Azóta a helyszínek száma majdnem megháromszorozódott. Ez nem azt jelenti, hogy minden évben minden helyszínen tartanak előadást. A fesztivál vezetői nagy leleményességgel keresik meg az egyes művek előadására legalkalmasabb helyszínt.

Az adott természetes helyszín-lehetőségek döntően befolyásolják a darabválasztást. És szinte minden bemutatott művet hozzáigazítanak az adottságokhoz. Az adaptációk azonban sohasem érintik a művek lényegét. Erre gondosan ügyelnek. A repertoár igazán széles. Áttekintve a húsz éves programot, több mint hatvan prózai művet mutattak be. Ezeknek egy része a fesztiválok állandó műsordarabja maradt. Más része csak egy-egy év programján

szerepelt, ismét más darabokkal feltehetően kísérletképpen foglalkoztak.

A patinás város elsősorban a klasszikusok bemutatására inspirálja a fesztivál műsorának összeállítóit. Lássunk néhány példát: A görögök közül Aiszkhülosz, Szophoklész, több Molièremű, legutoljára (1966-ban) a *Don juan* (Kosta Spaic rendezése), igen sok Shakespeare-darab, köztük a *Szentivánéji álom* három évadban (rendező: Marko Fotez) és a *Hamlet*, mely 1952 óta állandó műsordarab, több rendező, az utolsó három évben Denis Carey inszenálásában. 1962-ben a londoni Old Vic előadásában, Zeffirelli rendezésében a *Rómeó és Júlia*. Lope de Vega-, Racine-, Corneille- és Goldoni-művek sora. Goethe *Iphigenia Tauriszban-ja* évekig műsordarab volt Branko Gavekka irányításával. A *Faustot* koncertszerű előadásban mutatták be. A modernek közül szerepel egy-egy évadban Anouilh, Ionesco, Beckett és az idén a bazeli Városi Színház előadásában egy Strindberg-mű Dürrenmatt rendezésében és átdolgozásában. Természetesen ezek mellett jugoszláv szerzők műveit is megtaláljuk: találkozzunk Krlezsa nevével, és állandóan játszott mű I. Vojnović *Dubrovnik triológia* című drámája. Mindenek előtt és elsősorban Marin Držić nevével kellett volna kezdenem ezt a felsorolást.

Amint említettem, a XVI. század a dubrovnikai irodalom fénykora. Ebben az időben élt Ivan Gundulić, legnagyobb költőjük és Marin Držić, a drámaíró, akinek neve *Dundo Maroje* című reneszánsz vígjátékának a budapesti Nemzeti Színház bemutatójával nálunk is ismertté vált. Mindketten Dubrovnik szülöttei, régi raguzai családokból származtak, itt éltek, és itt alkottak. Talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy a fesztivál gondolatának megszületése szoros kapcsolatban van költői személyükkel, amint Salzburg is Mozart emlékének leghűbb ápolója. Különösen Držić, a gazdag tehetségű komédia-író alkalmas arra, hogy Dubrovnikban a világ elé tárják műveit, azon a helyen, ahol négyszáz évvel ezelőtt is játszották már. A latin komédia és az olasz reneszánsz vígjáték hagyományain nevelkedett Držić eredeti helyi ízekkel, színekkel és alakokkal gazdagította ezt a műfajt, ha történetei és jellemei rokonok is mestereiével. Dubrovnik mégis büszke lehet rá, hiszen Shakespeare-t, Molièr-t, Goldonit jóval megelőzve írta darabjait. Ennek a hagyománynak felelevenítése az egyik alapja a fesztivál műsorának. Ezt az is bizonyítja, hogy két műve, a *Dundo Maroje* és a *Skup (A fősvény)* 1950 óta állandó műsordarabja a játékoknak. Húsz év

alatt több rendező inszenázásában kerültek színre. Az 1950-es bemutatót Bojan Stupica rendezte, aki a budapesti előadás rendezője volt, majd Marko Fotez és a legutóbbi években Kosta Spačić, a fesztivál prózai részének művészeti vezetője rendezte a *Dundo Marojét*.

A fesztivál zenei alapja a jugoszláv köztársaságok operáinak, filharmóniáinak művészei és szólistái. Ezek közül is különösen a zágrábi Nemzeti Színház és a Televízió és Rádió (ez utóbbi mintegy társrendezője is a fesztiváloknak). A dubrovniki ünnepi játékok Jugoszlávia *nemzeti művészetének keresztmetszetét* mutatja be.

Ugyanakkor széles kapukat tárnak a világ minden tája felé, Moszkvától Londonig, Bristolig, Milánótól, Rómától New Yorkig és Prágától, Baseltől Palermóig. Hogy csak néhányat említsék: Alvin Ailey amerikai táncszínháza, a Beethoven kvartett Moszkvából, a Cseh Filharmonikusok, Die Wiener Solisten Bécsből, Glen Titley táncegyüttes az USA-ból, a Magyar Állami Hangversenyzenekar, a Moszkvai Filharmónia, I Musici di Roma, a Nemzeti Színház Prágából, az Old Vic Színház együttese Londonból, a Piccolo Színház Milánóból, a Városi Színház Baseltől, a palermói operaház együttese, a Tátrai vonósnyegyes, az Amadeus kvartett Londonból. Gondolom, ebből a töredékes felsorolásból is látható, hogy a *nemzetközi művészi élet* jeleseit látják rendszeresen vendégül falaik között. Az idei hathetes szezonban I 19 előadást tartottak egy este, gyakran három helyszínen is: hangversenyt, táncestet, szín-darabot vegyesen.

Igy mondta el nekem Fani Muhoberac, a fesztivál igazgatónöve, mikor az ünnepi játékok szervezéséről beszélgettünk. Dubrovnik kis város, bár önálló, egész évben működő szín-háza, zene-és énekkara van, és működik nyáron a Fesztivál Dráma Együttes, a „játékokon” mégis majd 1500 kül- és belföldi művész szerepel. A fesztivál egyre nőne, terjeszkedne - mondja -, de ezt nem akarják. Főcéljuk a harmadik évtized küszöbén az ünnepi játékok művészi színvonalának emelése. Erre kötelezi őket az európai szabadtéri játékok közötti verseny is.

A világ szabadtéri színpadait általában a nagy méretek jellemzik. Dubrovnikban ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk. A színterek kicsinysege, az apró paloták, meghitt, jól körülépített kis terek maguktól értetődően is kamarajellegű előadásmódot teremtenek. Ez közelebb hozza egymáshoz a nézőt és a színészt. A rendezők ezt az adottságot és lehetőséget tudatosan fejlesztik.

Legjellegzetesebb színpadterük a Gundulic tér, amelyről már beszéltem. Ez a helyszín sűrítő

magában talán leginkább mindazt, ami itt annyira megragadja a szemlélőt. Az egész tér egy 30 méter széles és alig 50 méter hosszú téglalap. Egy erkélyes reneszánsz ház és egy loggia, szőlővel futtatott, virágos terasz négy-szögében helyezkedik el a színpad, illetve a tér-nek az a része, melyet színpadnak jelöltek ki a *Dundo Maroje* előadásához. A derékszögben elhelyezkedő két említett ház földszintén nappal üzletek és kapubejáratok vannak. Ezek is játszanak az előadáson, mely a történet szerint Rómában zajlik. Ilyenfajta házakat es terecskéket ma is láthatunk a Farnese palota' környékén Rómában. Nos, a nappali hűsüzetből az előadáson kocsmaajtók lesznek, az erkély alatt nyílik a római kurtizán házának bejárata. A másik ház emeleti ablaka meg egy „szálló” szobájából néz a játszóterre, mely nem hiszem, hogy 8 x 10 méternél nagyobb lenne. Egy-két oszlopot és egy kissé groteszk Fortuna-szobrot helyeznek még el, és kész a színpad. A nézőtér L-alakban határolja körül a színpadot. A nézőtér és a színpad között nincs merev határvonal. A színészek úgy járnak-kelnek, hogy szinte súrolják az első sorban ülőket. De a lépcsőzetesen egymás fölé helyezett széksorok legtávolabbika sincs 15 méternél messzebb a szín-padtól.

A közönségben a környezet ismerőssége és az a tudat, hogy itt pillanatok alatt varázsoltak színházat, a könnyed improvizáció *illúzióját* kelti, és egy régi népszínházra emlékeztet, ahol a közönség és a játszóké egységesebben éltek együtt, mint a mai szabályosabb keretek között működő színházban.

A rendezés és a színészi játék közösen épít erre. *A játék közvetlen és harsány egyszerűre.* Azt mondhatnám, teli szívű és teleszájú. Egy pillanatig sem érezzük a rutin jegyeit. Ez a lát-szólagos improvizáció komoly művészi fegyelmettséget és komponáltságot takar. Részt vettem a *Dundo Maroje* esti főpróbáján és más-napi előadásán is. A látottakból ez a véleményem megerősödött. Pomet, ez a Rómába szakadt horvát paraszt szolgáltól, a népi álmok, vágyak és paraszti furfang megszemélyesítője (Pero Kvrđić alakítja), aki a prológ szerepét is betölti, ez a Scapin- és Figaro-ös, a játék főmozgatója. Ő az igazi ellenjátékosa a gazdag, fukar, agya-fúrt dubrovniki kereskedőnek, Dundo Marojénak (Izet Hajdarhodžić személyesíti meg).

Kettőjük csatája és persze a műben felsorakoztatott számtalan típus pezsgő és rendkívül életeli játékot hoz létre. A színészek a fejük búbjától a lábujjuk hegyéig élnek a szerepeiket és a helyzeteket. Előadásuk megnyerően feszes. A közönséggel való nyílt vagy titkos beszélgetésük a színpadi párbeszéd része vagy folytatása, ha úgy tetszik. A néző és a színész ilyen közelsége a játék intimitását és természetes hitelességét kívánja, és létre is hozza. Így aztán a játék áramkörében egyesül színész és közönség.

Hasonló stílusjegyeket tapasztaltam a palermói Opera *A sevillei borbély* előadásán is ugyan-csak a Gundulić téren. Most a nézőtér teljesen szemben, párhuzamosan húzódik a színpadi résszel, a zenekar alacsony dobogón helyezkedik el. A vonósok székei a nézőtér első sora is lehet-ne. Almagora zenészei a tér folytatását képező, homályba vesző utcácskából jönnek ki az erkély alá. Ez a megoldás nagy mélységet ad a színpadnak, és a természetes helyszín így válik ismét játszótérrel. A mű alkalmassága mellett a *genius loci* és a tudatos rendezői-színészi munka együtt-hatása a *Dundo Maró*éhoz hasonló stílusú előadást teremtett.

A palermóiak a *Don Pasquale*t is bemutatták ebben a szezonban a Gundulić térhez egészen közel fekvő Rektor palota gótikus-reneszánsz, karsú oszlopos, íves bejárata előtt. Az előtér és az oszlopos, nyitott tetős előcsarnok és lépcső ugyancsak egyik legkedvesebb játszótérük. Itt kamarahangversenyeket és kamarajátékokat mutatnak be. A Rektor palota nappal múzeum. Este átriumában az oszlopok íve alatt mintegy kétszáz néző ül körül U-alakban az előcsarnok közepén kialakított játéktérrel. A Szovjetunióból vendégszereplő Galina Visnyevszkaja, a nagy énekesnő dalestjén vettem itt részt. Ezt a forró hangulatú estét, bár nem színházi elő-adás volt, azért említem, mert a látott előadásokkal annyira rokon, intim, emberközeli volt.

A Rektor palota átriuma Vojnović *Dubrovnik trilógiája* első részének színtere is. Ennek az előadásnak egyik érdekessége, hogy a három részt mint három felvonást a város három különböző helyén játsszák el, a felvonások között a közönség vándorol egyik színpadtól a másikhoz, mint a középkori misztériumjátékokon tette.

Végül a *Hamlet* előadásáról néhány mondatot. A Lovrjenac-bástya a falrendszer legszélsebb erődje. Félszigetként egymagában emelkedik ki meredeken és zordan a tengerből. Körülötte kőszirtek. Több száz lépcsőn jutunk fel udvarára, ahol a *Hamlet* állandó színpada áll. Itt a beépített széksorokban 350 személy fér el. Az udvar

fele a nézőtér, másik felén a színpad, melynek túlsó fele félkörívben, mélyen benyúló boltívekkel záródik. Innen belső feljáratok nyílnak a vártára, ahol az őrségjelenetek játszódhatnak. Itt jelenik meg a szellem is. Az illúzió tökéletes. A *Hamlet* sok kép- és helyszínváltozását csak néhány bútordarabbal és a fényeffektusok szellemes és festői váltakozásával jelzik. A boltívek alatt messze fátylák villannak, sárgás fény árad ki, zene szól, a király mulat: az előtérben derengő fehér fényben a falhoz támaszkodva Hamlet egyedül figyel a mulatozást. Plasztikus és kifejező. Petar Kralj Hamletje az előadás legnagyobb erőssége. Egyszerűség és elmélyültség jellemzi kevés hatásközökkel kimunkált alakítását, mely ugyanakkor nem nélkülözi a *Hamlet*-ban kavargó nagy indulatokat sem.

A királyt nem éreztem igazán ellenfélnek, mert a rendezés egyoldalúan csak erotikáját emelte ki, és ez hangsúlyeltolódásokhoz vezetett: mint ahogy a király udvartartása mind létszámban, mind öltözésben kissé szegényes. Ez a környezet és a játék harmóniáját zavarja, egy ideig. Csak azért tűnik fel, mert a többi produkcióban ilyesminek nyomát sem találja a néző.

Dehát ezek apró megjegyzések, a produkció egészehez képest, melyet a közönség feszült figyelemmel kísér végig. A szabad ég alatt egy öngyújtó vagy gyufaszál villanása is ritkán észlelhető. Később, a szünetben feszültségéből felolvadva a néző a színpadon járkal, beszélget, megtekint a háttérben elhelyezett rekvizitumokat, mintha egy kőszínház félrehúzott függőnye mellett lesne be a kulisszák közé.

Egy bizonyos: a dubrovnikaiak megtalálták saját viszonyaik adekvát kifejezési formáját. Stílust teremtettek a környezet, a műsorváltás, a rendezés és játékmód komplexumából, melyet dubrovnikai stílusnak neveznek.